

Varga A. József ny. ezredes:

A PROTESTÁNS TÁBORI PÜSPÖKSÉG TÖRTÉNETE A MEGALAKULÁSÁTÓL AZ 1951-ES MEGSZŪNÉSÉIG^{1, 2} (3.)

ÖSSZEFOGLALÓ: 2023-ban emlékezünk meg a Protestáns Tábori Püspökség megalakulásának 100. évfordulójáról. A protestáns tábori lelkészek már az 1848–49-es szabadságharcban is kitűntek szolgálatukkal. Igazán az első világháború pokla mutatta meg, mekkora szükség van rájuk, de a két háború közötti időszakban, majd a második világháborúban, a fogolytáborok világában is helyt álltak. Az 1950-es évek elején szándékosan elsorvasztott szolgálatot a rendszerváltás után, 1994-ben szervezték újjá. A szerző háromrészes tanulmányában a Protestáns Tábori Püspökség történetét mutatja be a szolgálat megalakulásától 1951-es megszűnésén át az újjáalakulásig.

KULCSSZAVAK: protestáns, tábori püspökség, 100 éves évforduló, Soltész Elemér

A SZERZŐRŐL:

Dr. Varga A. József ny. ezredes (PhD), hadtörténész (ORCID: 0000-0001-5774-6573)

A HONVÉDELMI MINISZTERIUM LELKÉSZI OSZTÁLYAITÓL A MEGSZŪNÉSIG

A magyar Ideiglenes Nemzeti Kormány a második világháború végén, 1944. december 22-én alakult meg Debrecenben, amikor az ország keleti felét már megszállta a Vörös Hadseereg, de nyugati részében még folytak a harcok a szovjetek és a megszálló német hadsereg, illetve a Szálasi-kormány magyar hadserege között. A kormány Budapestre költözését követően Vörös János honvédelmi miniszter a minisztérium állománytáblájának jóváhagyásakor megerősítette a meglévő helyzetet és a meglévő személyeket beosztásukban. Ennek megfelelően 1945. április 13-án a tábori püspökségek élén a távollévő Hász István tábori püspök helyett Folba János vezéresperest bízta meg a római katolikus lelkészet vezetésével, a Protestáns Tábori Püspökség élén továbbra is Soltész Elemér tábori püspök maradt. Néhány nappal később sor került az izraelita lelkészi osztály felállítására, amelynek a tömegsírok feltárása volt a legfőbb feladata. A hazatért és rendfokozattal rendelkező tábori lelkészeknek legelőször is igazolóbizottság előtt kellett számot adniuk a háború alatti tevékenységükről. A kérdések és az elbírálás szempontjai nem tértek el a tisztek igazolását végzőkétől, az eljárás során 47 lelkészt igazoltnak minősítettek. Ez a szám azonban csak pillanatnyi helyzetnek tekinthető, mivel a létszám naponta változott. Az igazolási eljárásnál

¹ A háromrészes írás a szerző – az Evangélium a katonák között. 100 éves a Protestáns Tábori Püspökség című kötetben megjelent – tanulmányának szerkesztett változata. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2023, 40–85. A tanulmány illusztrációi a kötetből valók.

² A tanulmány idézetei a szerző korábban megjelent munkáiból valók: Dr. Varga A. József: Soltész Elemér altábornagy, protestáns tábori püspök. Petit Real Kiadó, Budapest, 2000; Dr. Varga A. József: Katonák – lelkészek, tábori lelkészek. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2010.

kritérium volt a Szálásra tett eskü vagy a nyilasok támogatása, erre érzékenyek voltak a vizsgálóbizottságok. Az igazolóbizottságok a háborús bűnöket igyekeztek bizonyítékok segítségével feltárni, azonban esetenként elég volt egy „jóakaró” bejelentése, hogy az adott személy a nyilasok által meghirdetett, végsőkéig való kitartásra buzdította a híveket, és már nem is adták ki az igazolást. Az igazolt tábori lelkészek ezekben a hónapokban részt vettek a „holtta nyilvánítási” eljárásokban. Az ekkor elfogadott rendelet szerint az eltűnt személyről – amennyiben két tanú jegyzőkönyvileg halottnak igazolta – a tábori püspökségek tábori halotti anyakönyvet állíthattak ki. A holtak nyilvánítás a hozzátartozók számára volt fontos a különböző járandóságok megítélésénél, esetleg az új házasságkötésnél.

Ezekre a hónapokra vonatkozóan nehezen követhető a katonalelkészek létszáma és az is, hogy mi volt a beosztásuk, mivel a tábori püspökségek hatáskörét gyakorló lelkészi osztályok mellett a katonai kerületek parancsnokai is gyakran adtak ki beosztásba helyezési parancsokat, igazolásokat. A nagy fluktuáció természetes volt, hiszen hadsereg és katona alig volt, állandóan átszervezték a sereget, mindenki érezte a bekövetkező változásokat. A kinevezett tábori lelkészi vezetőknek az volt a törekvésük, hogy a háború előtti felépítésnek megfelelően hét katonai kerület legyen felállítva, azonban a Szövetséges Ellenőrző Bizottság 1945 júniusában ezt nem hagyta jóvá, *„így a hazai területen visszamaradt lelkészek közül azok, akik lelkészi állás híján beoszthatók nem voltak, a honvédség állományából kiválni kényszerültek. Némelyek nyugállományba, mások szkv-ba (szolgálaton kívüli) helyezésüket kérték, legtöbbször – ezek közt nyugati és keleti hadifogságból lassankint visszatérők is – a polgári egyházaknál kerestek és találtak valaminő alkalmazást”*. Valamelyest rendezte a helyzetet Vörös János honvédelmi miniszter 31.082/Eln.sz.ü./1945. számú rendelete, mely 1945. október 1-jei állománytáblájában 17 római katolikus és 17 protestáns lelkészi, valamint tíz rabbi helyet biztosított.

Soltész Elemér protestáns tábori püspök 1945 végén írt levelében még voltak bizakodó gondolatok, és az átmeneti időszak feladatait a következőképpen foglalta össze: 1. A mai helyzet még nem alkalmas arra, hogy a katonai egyházközségek ügyét elővegyük. Míhelyt az idejét elérkezettnek látja a püspökség, megtesz minden lehetőt az egyházközségi élet feltámasztására. 2. Addig is: ahol ht. (hivatásos) tábori lelkész tartózkodik bárminő beosztásban, ott mindazokra a protestáns katona egyénekre, akikhez eljuthat, önként gondot visel. Ahova nem juthat el, ott a ht. és tényleges katonák a polgári lelkészek szolgálatára vannak – ahogyan eddig is oda voltak – utalva. 3. A katonai egyházközség javára való adakozásra felhívásnak ma nincs értelme, mert – lelkészi állások híján – katonai egyházközségeink nincsenek, és mert a pénz napról napra értéktelenebbé válik. Egyébként a lelkész a hozzá forduló katonának mondja meg, hogy önkéntes adományaival akár rendszeresen, akár alkalmasszerűen mind a katonai egyházi szervezetet, mind a polgári egyházközségeket támogathatja. Ez a joga és lehetősége eddig is megvolt minden ht. és tényleges katonának. 4. Hivatásos és tényleges katona ne kérje fölvetelét, illetve visszavételét a polgári egyházközségbe, hanem várja meg a katonai egyházközségek föllevenítését. 5. Igazolt és létszám fölött vezetett tábori lelkészeink, akiknek tábori lelkészi beosztásuk nincs, a katonák között mindennemű lelkészi szolgálatot végezhetnek. Amennyiben anyakönyvet vezetni nem áll módjukban, az anyakönyvezendő szolgálatok följegyzésére kérik fel a legközelebbi polgári lelkészt. Budapesten az egyetlen beosztott (kórházi) lelkész minden anyakönyvezendő esetet bevezet a maga anyakönyvébe. 6. Általában türelemmel kell munkálnunk és várunk a mai zavaros állapot megtisztulását.

A türelem és várakozás időszakában azonban egymás után jelentek meg olyan rendeletek, amelyek a katonai lelkigondozás lehetőségeit korlátozták. Ezek közé tartozott a kötelező templomlátogatás megszüntetése. Az 1945–46-ban töredékeiben fennmaradt lelkészi jelen-

tesek erről az intézkedésről a következőket írták: „*A legénységet – minthogy ez idő szerint a templomi istentiszteletekre vezénylés nincs rendszeresítve – a katonai egyházközség vezető lelkésze keresi fel a laktanyákban, ugyanő látja el a büntető intézetben lévőket.*” A csapatoknál lévő katonalelkészek helyzetét jól jellemzik a 6. hadosztálynál történtek. A fegyverszüneti egyezmény értelmében felállított hadosztály mindhárom ezredénél és az egészségügyi oszlopnál volt még egy római katolikus és egy protestáns lelkészi beosztás. Az 1945. márciusi hadosztályparancs tevékenységüket már korlátozta, mely szerint az „*ünnepi rendezvényekre az alakulatok önként jelentkező tagjait zárt rendben, tiszt parancsnoksága alatt kell felvezetni*”. Tehát a laktanyán belüli istentiszteletre már nem volt lehetőség, és a helyzet ellentmondásosságát jól jellemzi, hogy a hadosztály 1948 szeptemberében történt megszüntetéséig 13 lelkész fordult meg a magasabbegységnél.

A katonák vallásgyakorlását és lelkigondozását tovább szűkítette a HM. 11.750/eln. 1946. sz. rendelete, mely szerint „*azonon a vidéki helyőrségeken, ahol helyőrségi templomok vagy honvéd lelkészek nincsenek, az istentiszteleteket a polgári istentiszteletekkel egyetértésben kell szabályozni*”. A rendelkezés értelmében ekkortól gyakorlatilag a katonák részére szervezett külön istentiszteletek megszűntek, a katonák csak önkéntes alapon vehettek részt a szertartásokon. Az újjászervezett lelkészi osztályokon azzal is tisztában voltak, hogy nem képesek a régi módon átfogni és megszervezni a katonák lelkigondozását, ezért először is türelmet kértek a gyülekezet nélküli, de még a hadseregben maradt protestáns tábori lelkészektől, másodsorban érzékeltették, hogy a jövő a hadsereg vezetése által tett ígéretekől függ. Ezt a helyzetet Soltész Elemér protestáns tábori püspök a következőképpen fogalmazta meg: „*A tábori lelkészi kar tagjainak mostani csekély létszáma mellett – különösen Budapesten – igen szerény méretű a hivatásos és a tényleges katonák lelki gondozásának lehetősége. A jövő mutatja meg, beválnak-e azok az ígéretek, amelyek az illetékesek részéről a honvédség fokozatos fejlesztésével a tábori lelkészek létszámának megfelelő szaporítását helyezték – ismételten – kilátásba. Addig is, a jelenleg szolgálatot teljesítő hivatásos lelkészeink és kisegítő polgári lelkésztestvéreink lelkiismeretes buzgósága a honvédség bárhol állomásozó minden egyes tagjára nézve lehetővé teszi, hogy az ige és a lelkipásztori gondozás után igazán vágyakozó lélek megtalálja a maga kielégülését.*”

Újabb változásokat indított el a katonai kerületek összevonására vonatkozó 17.400/eln. szerv.-1946. számú rendelet, amely július 15-ével lépett életbe és az addigi hét katonai kerület számát négyre csökkentette. A katonai kerületek kijelölésével végre sor kerülhetett a kerületi lelkészi állások megszervezésére is. A 29126/eln. szü.-1946. sz. rendelettel a budapesti I. kerülethez vitéz bátorkeszi Kiss Sándor lelkész-ezredes és Vargha Sándor tartalékos lelkész-főhadnagy oszlatott be, a pécsi 2. kerülethez dr. Schulek Tibor lelkész-alezredes, a szegedi 3. kerülethez Bartha János lelkész-százados, a debreceni 4. kerülethez dr. Dezső László lelkész-őrnagy nyert beosztást, a tábori püspökséghez pedig Bíró Sándor lelkész-századost helyezték át. Tehát a beosztott hat protestáns lelkész közül négy református és kettő evangélikus lelkész volt. A kerületi lelkészi állások megszervezését követte a honvédség protestáns egyéneiből álló egyházközségeinek megszervezése is. A 2631/eln.-1947. sz. körrendelet négy protestáns katonai egyházközség felállítását vállalta fel. A honvédelmi miniszter által kiadott rendelet megismételte a háború előtt kiadott 4826/Elnökség-1925. sz. HM-rendeletet azzal a módosítással, hogy „*az annak idején vegyes dandárparancsnokságok székhelyein alakított katonai egyházközségek ezúttal a katonai kerületi székhelyekhez igazodnak s a négy honvédkerületnek megfelelően négy katonai egyházközség szervezetik*”. Ugyanakkor és ugyanott jelent meg az egyházi célra felajánlott adományok levonását szabályozó 2632/eln.-1947. sz. HM-rendelet is, amely az 1925-ben kiadott tájékoztató utasítást ismételte meg.

A katonai kerületek vezető protestáns lelkészeinek kinevezése és az egyházközségek megalapításának lépései ellenére a tábori lelkészek egyre gyakrabban panaszkodtak arra, hogy az „illetékes parancsnokság az alakulat protestánsainak lelkigondozására szolgálataikat nem vette igénybe”. Ugyanez történt a Kossuth Akadémia³ tiszt- és tiszthelyettesképző tanfolyamainak megindításakor is. A két tábori püspökség vezetője 1947. november 19-én 35/bk.-1947. sz. alatti levelükben együttesen a következő – Folba János vezéresperes által fogalmazott – átiratot intézték az akadémia parancsnokához: „A HM illetékes osztályától vett értesítés szerint a Kossuth Akadémia megkezdte működését. Ennek kapcsán esedékessé vált a Kossuth Akadémia állományához tartozó és az alatt írott társpüspökségek joghatósága alá eső honvédegyének, valamint családtagjaik lelki gondozására való törvényes jogigény rendezése, illetőleg annak kielégítése. Mivel az akadémia nem rendelkezik állományához tartozó lelkésszel, s mivel ennek következtében a lelki gondozás megvalósítása egyrészt az akadémiai tantervvel és házirenddel, másrészt a megfelelő lelkészküldés fennálló adottságaival van szoros összefüggésben, ezért célravezetőnek látszik, hogy a gyakorlati megoldás módját az akadémia parancsnoksága és alulírottak szóbeli tárgyaláson állapítsák meg. Szolgálati érdekből nagyon örülnénk, ha a megbeszélés helyére és időpontjára nézve rövidesen a parancsnokság szíves értesítését vehetnénk. 1947. november 19. Soltész tppk. sk.; Folba vörgy sk.” Erre az átiratra a parancsnok év végéig nem válaszolt, a folytatást Soltész Elemér a következőképpen írja le: „December 1-jén, a hadi akadémia főlavatási ünnepélyén találkoztam vele és szavá tettem előtte az ügyet. Akkor azt mondta, hogy az akadémián lelkészi állást nem tervez, hanem a hallgatók vasárnap tetszésük szerint mehetnek polgári istentiszteletre. Utaltam az akadémia épületében levő két templomra. Azokkal neki más célja van. Az ügyről még december havában jelentést tettem honvédelmi miniszter úrnak, kérvén hathatós intézkedését. Megígérte, hogy utána néz a dolognak. Intézkedés az év végéig nem történt.”

Soltész Elemér tábori püspök továbbra is megmaradt a protestáns lelkészi szervezet élén, továbbra is járta a vidéket, a hadosztályokat, a kerületeket. Abból indult ki, hogy a katonai egyházi szervezet végleges rendezése – helyesebben újjászervezése – akkor következik be, amikor az ország helyzete megengedi. „Amíg a tábori püspökség létezik, addig várjunk türelemmel és éljünk a megadott módon és eszközökkel. Ha a várakozás közben a tábori püspökséget törvényes vagy törvénytelen úton megszüntetnék, akkor a polgári egyházi főhatóság automatikusan visszanyerné egyházi joghatóságát a katonaság fölött. Nem csinállok titkot belőle, hogy én a tábori püspök intézményét soha nem tartottam nélkülözhetetlennek. Ellenben, hogy a protestáns tábori püspökség létesítését annak idején parancsoló szükségé tette és fenntartását azzá teszi ma is a r. kat. tábori püspökség létezése, ez minden rendes eljárású kálvinista magyar előtt nyilvánvaló.”

A protestáns tábori lelkészet történetének volt egy érdekes epizódja, amely a Honvéd Határőrség 1945 tavaszán történt megalakításához kapcsolódik. A második világháború után az államhatár őrizetét, a határforgalom ellenőrzését a Honvéd Határőrség és az államrendőrségen belül külön szolgálati ágként működő Határrendőrség látta el. A katonapolitikának különálló része volt a határőrség fejlesztése, ennek keretében 1947-ben a Honvéd Határőrség protestáns vallású egyéneinek lelki gondozására a 2633/eln.-1947. sz. rendeletben külön vezető lelkészt neveztek ki, aki nem volt más, mint Szimonidesz Lajos, a későbbi protestáns tábori püspök. A további történések szempontjából közvetlen kapcsolat nem mutatható ki,

³ 1947-ben indult meg a Honvéd Hadiakadémián a vezérkari tisztképzés, a Honvéd Kossuth Akadémián a csapat-tisztek, a Honvéd Hadbiztosi Akadémián a gazdasági tisztek, a Honvéd Petőfi Nevelőtisztviselő Akadémián pedig a nevelőtisztek képzése.

de 1950. január 1-jén a Határőrséget beolvastották az Államvédelmi Hatóságba és ezzel megszűnt a honvédelmi tárccal való kapcsolata.

A történesek másik szálát jelentette, hogy a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (leginkább a szovjet fél) által meghatározott követelmények egyike volt a honvédség demokratikus átalakítása, amelynek egyik lépése volt a katonák nevelése, a nevelőtisztek szolgálatba állítása. Már 1945 közepén megkezdődött a nevelőtiszti állomány szervezése. Mivel azzal mindenki egyetértett, hogy a katonák nevelésével foglalkozni kell, a vita és bizonytalankodás nem is a nevelőtisztek kinevezésével, hanem sokkal inkább a szerepük és munkájuk tartalmával kapcsolatban volt. Ennek tudható be, hogy tábori lelkészeket is felkértek erre a beosztásra. A lelkészek is nehéz helyzetben voltak, mivel a tábori lelkészi beosztás ügye nem látszott rendeződni, a nevelőtiszti hely pedig biztosított volt, ezért rövidebb-hosszabb időre a lelkészek közül többen vállalták ezt a feladatot.

A háború utáni helyzet és a nevelőtiszti beosztás elvállalásának körülményeit jól jellemzi a következő visszaemlékezés: *„Elvittek bennünket először gyalogmenetben, majd vonaton és elhoztak a Duna–Tisza közére, ahol mozogtak velünk, hogy lássák az emberek, hogy van már magyar hadsereg. Ezután elvittek a Hajmáskér-táborba, ami egy óriási fogolytábor volt magyarokból. Belőlünk alakult meg az 5. hadosztály, azután kettéváltunk és lettünk az 1. hadosztály. Borzasztó nehéz körülmények közt voltunk, mert amíg a szovjet hadsereg látott el, addig rendes ellátmányt kaptunk, amikor a magyar HM vett át, annak nem volt semmije. Egy vagon száraz borsót találtunk, azon éltünk egy hétig. Kenyér sem volt. A környékről később már sikerült valami ételmet szerezni. Az elhagyott dolgokat gyűjtöttük össze, az eldobált kincstári anyagokból szereltük fel magunkat. Tábori kápolnát én magam tizedet szedtem össze. Kezdődött a szolgálat, kezdetben a régi szabályzatok szerint, később*

1. kép A magyar szabadságharc 100. évfordulóján Soltész Elemér is elismerésben részesült (a képen jobbról a második)

azonban rendelet jött arról, hogy meg kell szervezni a nevelőtiszti állományt. Addig mint lelkész működtem, de a parancsnokom egyszer hivatott és Szász ezredes ho. pk. azt mondta, hogy református lelkésznek mindenhez kell érteni, »Itt a rendelet, olvasd el, te leszel a nevelőtiszt!« Először tiltakoztam, azután nem tudtam mit tenni, mivel nem tudtam mit jelent és senki nem tudta, mi az a nevelőtiszt. Én azt gondoltam, lesznek új tisztek, akik mégis nevelésre szorulnak és megmagyarázzuk nekik, hogy hogyan kell viselkedni egy tisztnek, meg ilyesmiket gondoltunk, de aztán később kiderült, hogy nem csak az lesz a feladat.”⁴ Az egész nevelőtiszti rendszer kiépítésében vezető szerepe volt Jánosi Ferencnek (1916–1968), aki maga is tábori lelkészként szolgált és a Donnál esett hadifogságba. A családi kapcsolatai is érdekesen alakultak. Nagy Imre lányát vette feleségül, így nem volt véletlen, hogy ő kapta feladatként a Nevelőtiszti Intézmény kiépítését. Nem mindenkit vettek át nevelőtisztnak. Az egyénnek valamilyen formában bizonyítania kellett demokratikus vonásait és az egykori ellenséggel szemben megváltozott magatartását. A nevelőtiszti beosztásra való jelentkezésnek motiváló tényezője lehetett még, hogy a protestáns lelkészeknek a családjukról is gondoskodni kellett, és ez nehéz feladat volt egy olyan világban, amelyben az infláció rohamosan nőtt. A katonalelkészek döntő többsége természetesen tábori lelkészi beosztásában vagy beosztás nélkül várta és figyelte a változásokat.

1948 a fordulat éveként⁵ vonult be a magyar történelembe, ami a tábori lelkészek számára a nyugdíjazást és a leszerelést jelentette. Folba János vezéresperest májusban, Soltész Elemért novemberben nyugdíjazták. A protestáns tábori lelkészlet felszámolásának leggyakoribb megoldási módja az átszervezésre történt hivatkozással vagy anélkül is a nyugdíjazás volt. Nyugdíjazták a nevelőtiszti beosztást vállalt tábori lelkészeket is. A nyugdíjazás azonban a valóságban 1950 után már nem jelentett nyugdíjat, ugyanis annak folyósítását megszüntették. Érdekes az is, hogy Soltész Elemér nyugdíjazott protestáns tábori püspök is csak úgy kapott az ötvenes években nyugdíjat, hogy a „nyilvántartás adminisztrációs hibája folytán” tiszthelyettesként tartották számon.

2. kép Katonai ünnepséget követő fogadáson (balról jobbra): Folba János vezérőrnagy, római katolikus vezéresperes, Duschinszky Jenő alezredes, az Izraelita Lelkészi Osztaály vezetője, Soltész Elemér altábornagy, protestáns tábori püspök és Veres Péter honvédelmi miniszter

⁴ Bartha Sándor református tábori lelkész visszaemlékezése. Lelkészek a fronon című dokumentumfilm, 1996.

⁵ A Magyar Kommunista Párt, valamint a Szociáldemokrata Párt egyesülésével 1948. június 12-én – kommunista dominancia mellett – létrehozott Magyar Dolgozók Pártja a Rákosi-rendszer sötét éveinek kezdetét szimbolizálta.

3. kép Soltész Elemér altábornagy, a Protestáns Lelkészi Osztály vezetője

Az 1949-es magyar alkotmány kimondta ugyan az állam és az egyház elválasztását, azonban a valóságban az állampárt⁶ teljes mértékben irányítása alá akarta vonni az egyházakat. Ennek a politikai törekvésnek a jegyében a Katolikus Lelkészi Osztály két tábori lelkészét – mert a kapott parancs ellenére nem kapcsolódtak be a békepapi mozgalomba – 1950-ben letartóztatták és négy, illetve három év börtönre ítélték. Ezzel a katolikus tábori püspökség lényegében megszűnt. Ezekben a hónapokban már a protestáns katonai egyházközségek sem léteztek; utolsóként a debreceni szüntette be tevékenységét. *„Amikor 1949 tavaszán a Protestáns Egyházi Szervezet a honvédségnél megszűnt – írta Dezső László református lelkész-örnagy –, a legutolsónak felszámolt kerületi parancsnokság lelkészi hivatala a debreceni volt. Ennek utolsó vezetőesperese én voltam.”*

A Protestáns Tábori Püspökség története azonban még nem fejeződött be. Az 1949. évi állománytábla még *„két római katolikus és két protestáns lelkészi helyet tartalmazott”*. A vita azon folyt, hogy maradjon-e valamilyen jelképes szervezet vagy sem. A véleményt formálók közt volt Nógrádi Sándor (1894–1971) miniszterhelyettes, politikai főcsoportfőnök, aki azzal érvelt, hogy *„ha vannak vallásos emberek, akkor kell lennie tábori lelkészetnek is”*. A szovjet tanácsadók természetesen más véleményen voltak. A kérdés végleges rendezéséig a régi lelkészek helyett *„megbízhatóbb”* lelkészeket akartak kinevezni. Erre a szerepre alkalmas személy volt Szimonidesz Lajos, aki evangélikus lelkészként a Tanácsköztársaság időszakában Nagybörzsönyben a direktórium elnöke volt, ezért megfosztották lelkészi funkciójától és a Nemzeti Múzeumban dolgozott. *„Fiatal evangélikus lelkészként elég szélsőséges teológiát képviselt, a liberális teológia radikálisabb oldalát, ezért voltak nézeteltérései és ezért került Nagybörzsönybe. Nagy tudású lelkész volt és sokat foglalkozott a különböző vallások történetével, de a hit dolgában más volt.”*⁷ A protestáns tábori lelkészet élén történt személycsere során érdekesség, hogy püspökök neveztek ki, és azt ma már nehéz megállapítani, hogy ezt a katonai vezetés akarta, vagy valaki más révén történt meg, de a legvalószínűbb az, hogy ezt maga Szimonidesz kérte. *„Szimonidesz Lajost nem az egyház jelölte a protestáns tábori püspöki székre, hanem ő azt »kapta«. A felszentelése előtt meg kellett vizsgálni, hogy megfelel-e az evangélikus vallásnak. Ezt a feladatot Szabó József evangélikus püspöknek kellett megtenni, aki azt kérdezte Szimonidesztől: »Hiszel-e az Atya, a Fiú és a Szentlélek Istenben?» Szimonidesz azt felelte: »Igen!« Így lett protestáns tábori püspök.”*⁸ Tábori püspökké avatása vezérőrnagy rangban, 1949. június 15-én, a budapesti protestáns helyőrségi templomban történt, és a bibliát, amire kezét az eskütételkor az új püspök tette, Esze Tamás református alesperes, őrnagy tartotta. A beiktatáson ott volt Nógrádi Sándor politikai főcsoportfőnök is.

⁶ A Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1951. július 3-án adta ki az 1951. évi 20. sz. tvr.-t, amely a főkegyúr jogkörébe tartozó egyházi állások betöltéséről szólt. A korábbi királyi jogkörre tételesen nem hivatkozva, visszamenőleges hatállyal kimondta, hogy az Apostoli Szentszéktől függő kinevezésekkel kapcsolatban a magyar állam élni kíván az előzetes beleszólás lehetőségével. Ezt a Vatikán ab ovo nem vehette tudomásul, így egészen 1964-ig, a kérdés részleges megállapodásban történt „rendezéséig” nem volt lehetőség az üresedésben lévő stallumok kánoni betöltésére.

⁷ Id. Kendeh György evangélikus tábori lelkész visszaemlékezése, Budapest, 1992. november. Lelkészek a fronton című dokumentumfilm, 1996.

⁸ Koren Emil evangélikus tábori lelkész visszaemlékezése, Budapest, 1992. október. Lelkészek a fronton című dokumentumfilm, 1996.

A Protestáns Táborig Püspökségén a püspök mellett Esze Tamás református lelkész szolgált, és hívták még Szerdahelyi Pál evangélikus lelkészt, de ő azt válaszolta, hogy „*a Magyar Néphadseregben nincs szükség táborig lelkészekre, mert lelkészi munkát nem végezhetnek, bohócnak pedig nem megyek Szimonidesz mellé*”.⁹

1949–50 fordulóján az állam egyházpolitikája már nem az egyház és az állam különválasztását célozta, hanem az egyházak visszaszorítását. A katonalelkészek a gyors ütemben alakuló ezredekhez már nem mehettek, a csapatzászlók szentelésére már nem került sor, a lelkészi osztályokról egy jelmondatot vihettek csak ezekre az ünnepekre, de beszédet nem tarthattak. A táborig lelkészekkel szembeni megítélés és magatartás is megváltozott. Szimonidesz Lajos püspöki kinevezése még a „belülről bomlasztani” politikáját mutatta, a megszüntetés pedig már a teljes visszaszorítás, a büntetés időszaka volt. Ő még egy ideig megkülönböztető jelző nélkül szerepelt – mint táborig püspök. Szerepe annyi volt, hogy a hivatalos katonai delegációk rendezvényein megjelenhetett egyenruhában, a nyakában a keresztet pedig csak a Nyugatról jött delegációk esetében vehette fel. Szimonidesz Lajos és Esze Tamás a Hadtörténeti Intézetben 1952. március 1-jétől parancsnoki beosztású munkatársként dolgozott 1955. november 4-éig. Szimonideszt 1956-ban nyugdíjazták; megkülönböztetett helyzetét jelzi, hogy nyugdíjaséveiben is kiemelt bánásmódban és több kitüntetésben részesült, a honvédelmi miniszter minden évben születése napján külön köszöntötte. A Vas u. 2/c alatti helyőrségi templomban 1955-ig vasárnaponként és néha más napokon is tartott még istentiszteletet. Az élet azonban nem volt ilyen egyszerű. A Magyar Néphadsereg Táborig Lelkészet vezetőinek nevében szerkesztett egy nyilatkozatot, feltehetően utasításra, amelyben a következők szerepeltek: „*A háborús uszító külföldi imperialisták és a belföldi reakció ügynökeinek útszéli rágalmaival és hazugságaival szemben mi, a Magyar Néphadsereg valamennyi Táborig Lelkészeinek Vezetői kijelentjük, hogy a népi demokrácia Magyarországon a legteltesebb vallásszabadság van minden állampolgár és honvéd számára [...] Mi pedig a Néphadseregben belül minden támogatást megkapunk vallási kötelességeink teljesítéséhez, katonai ünnepélyeken és zászlóavatásokon közreműködünk, semmiféle mellőzést, hátrányos megkülönböztetést soha nem tapasztaltunk.*” A nyilatkozatot Szimonidesz Lajos vezérőrnagy és dr. Rác Zoltán ezredes, az izraelita táborig lelkészet országos vezetője írta alá.

1951-ben a lelkészi osztályokat már kihagyták a HM állománytáblájából, és ezzel megszüntető parancs nélkül megszűnt a magyar táborig lelkészet. A hadseregben szolgált katonalelkészeket 1952-ben törölték a tartalékos tisztek névjegyzékéből, és a hadkiegészítő parancsnokságokon többségüket „honvédnak” minősítették vissza, de akadt olyan is, akít tartalékos tüzér főhadnagynak vettek át annak ellenére, hogy ágyút nem is látott. Mindez azt igazolja, hogy Magyarországon több mint négy évtizedig háború esetén sem számítottak a táborig lelkészek tevékenységére, szolgálatára.

4. kép Szimonidesz Lajos vezérőrnagy, protestáns táborig püspök

⁹ Szerdahelyi Pál evangélikus táborig lelkész visszaemlékezése, Budapest, 1992. október. Lelkészek a fronton című dokumentumfilm, 1996.

A RENDSZERVÁLTÁS UTÁNI ÚJJÁSZERVEZÉS

Magyarországon a rendszerváltás többéves, békés átalakulási folyamat eredményeként következett be, amelyben jelzésértékű volt, amikor a haderő nevét (1990. március 15-étől) Magyar Honvédségre változtatták. A tábori lelkészet témakörét érintően az átalakítások sorába tartozott az 1976. évi honvédelmi törvény 1991 őszén történt módosítása, amely még az általános hadkötelezettség elvére épült, de már több területen könnyített a katonai szolgálaton. Ennek része volt a teológiai hallgatók sorkatonai szolgálatának rendezése, az alternatív katonai szolgálat bevezetése, az egyéni vallásgyakorlás engedélyezése, ugyanis az 1990-ben elfogadott és a lelkiismereti szabadságról, a vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló IV. törvény 7. §-a szerint a laktanyán belül egyénileg volt gyakorolható a vallás, de csoportosan nem. Az „egyéniileg” megjelölés pedig nem tette lehetővé a laktanyán belüli istentiszteletek, szentmisék, bibliaórák tartását, de nem tette lehetővé a tábori lelkészet felállítását sem.

Kezdetben a tábori lelkészet újjászervezését kísérő viták annak megvalósítási formáiról és szervezeti kereteiről folytak, amelyek középpontjában az egyéni és a csoportos vallásgyakorlás közötti különbségek eltérő felfogásai álltak. A honvédelmi vezetés 1992 őszén már a döntésének alaposabb előkészítése érdekében tárgyalta a HM Társadalmi Kapcsolatok és Sajtó Főosztálya által kidolgozott előterjesztést, amelyik összefoglalta a történelmi tapasztalatokat, a nemzetközi gyakorlatot, valamint az akkori helyzetet elemző munkacsoporti tanulmányok tapasztalatait és a vitatott témaköröket. A kialakult elgondolás alaphangvétele szerint a rendszerváltozás óta eltelt két év alatt a tábori lelkészetről a vélemény jelentősen megváltozott, növekedett annak elfogadottsága és támogatottsága. Egyre szélesebb körben hangoztatták, hogy a tábori lelkészet visszaállításánál lényegében az európai normákhoz való alkalmazkodásról és a hagyományok visszaállításáról van szó. Az előkészítés időszakában ezért is történt az egyházi szakértői státusz létesítése, majd 1992 decemberében a HM Egyházi Szakértői Iroda felállítása, amely 1993 júniusában átalakult HM Katonai Lelkeszi Hivatallá, amelynek római katolikus pap, református lelkész, evangélikus lelkész és rabbi volt a tagja.

A törvénymódosítás körüli vitáktól függetlenül az 1990-es évektől általánossá vált, hogy az egyházak papjai, lelkészei egyre gyakrabban jelentek meg a nyilvános katonai rendezvényeken (augusztus 20-ai tisztavatás, katonai eskük, honvédelem napi ünnepek, katonai emlékművek avatásai és koszorúzásai stb.). Ekkortól formálódtak a korábban megtagadott területek új hagyományai is, például országszerte a második világháború áldozataira történő emlékezések, egyházi szertartások, koszorúzások. Az újrakezdés előkészítésében jelentős szerepet játszottak az egyre szélesebb körű nemzetközi tábori lelkeszi találkozók is.

Az 1993-as évben már intenzívebben folytak az egyeztetések a tábori lelkészet újjászervezéséről, azonban a konkrét lépések megtételéhez módosítani kellett az 1990-ben elfogadott és a lelkiismereti szabadságról, a vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló IV. törvény 7. §-át. A kezdeményezés arra irányult, hogy a törvényből kerüljön ki az „egyéniileg” megfogalmazás, ugyanakkor a magyarországi egyházak és a kormány között konszenzus jöjjön létre ebben a kérdésben. A törvény módosítása megkezdődött, azonban a témakör három parlamenti bizottságot érintett, és ez jelentős idővesztéseget okozott. Végül 1993. július 13-án, a parlamenti nyári ülés utolsó napján megszűletett az 1990. évi IV. törvény módosítása (a 7. §-t módosító 1993. évi LXXIII. törvény), amelyből kimaradt a korlátozást jelentő „egyéniileg” szó. Ennek eredményeként vált lehetővé a közösségi vallásgyakorlás, lényegében a tábori lelkészet újjászervezése. A kormány pedig már ennek a módosításnak megfelelően 2052/1993. (december 22.) sz. határozatában kijelölte a tábori

lelkészi szolgálat felállításával kapcsolatos feladatokat és hatásköröket. 1993. december 31-én felhatalmazta a honvédelmi minisztert, hogy „a tábori lelkészi szolgálatban közvetlenül részt vevő négy vallásfelekezettel (római katolikus, református, evangélikus, zsidó) a szolgálat felállítására vonatkozó, valamint a többi törvényesen bejegyzett vallásfelekezettel igehirdetési és lelkigondozási jogosultságukat biztosító tárgyalásokat folytasson”. Ezen rendelkezés szellemében elkészültek az egyházakkal tervezett megállapodások, amelyek aláírására az 1993–1994. év fordulóján került sor. A Magyar Köztársaság kormánya nevében minden esetben a honvédelmi miniszter írta alá a megállapodásokat. Az 1994. januárjában a református és az evangélikus egyház vezetőivel aláírt megállapodások értelmében közös tábori lelkészi szolgálat jött létre és ennek alapján – több mint négy évtizedes szüneteltetés után – kezdhette meg keresztyéni tevékenységét a HM Tábori Lelkészi Szolgálat Protestáns Tábori Püspöksége.

A honvédelmi miniszter 1994. május 17-én adta ki a HM Tábori Lelkészi Szolgálat felállítását jelentő alapító okiratát, amely szerint a szolgálat a HM-nek közvetlenül alárendelt és egységes szervezet, azaz „egy szolgálat, három azonos jogállású szolgálati ág”. A határozatban a miniszter a következőket rögzítette: „a magyar fegyveres erők katonai szervezetein belül a csoportos és egyéni vallásgyakorlás biztosítása érdekében megalapítom a Tábori Lelkészi Szolgálatot. A Tábori Lelkészi Szolgálat személyi állománya a HM háttérintézmények állományába tartozik, létszámkeretét a Magyar Honvédség biztosítja a költségvetési létszámból”. Ezzel a lépéssel az európai és a tengeren túli országok hadseregeihez hasonlóan a Magyar Honvédségben is megkezdhetők szolgálatukat azok a papok és lelkészek, akik vállalták a katonai szervezeten belüli lelkipásztori szolgálatot.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Dr. Varga A. József: *Soltész Elemér altábornagy, protestáns tábori püspök*. Petit Real Kiadó, Budapest, 2000.
- Dr. Varga A. József: *Katonák – lelkészek, tábori lelkészek*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2010.
- A Történelmi Dokumentumfilmek Kuratóriuma támogatta: *Lelkészek a fronton* című dokumentumfilm, 1996: Balikó Zoltán evangélikus lelkész-százados, Bíró Sándor református lelkész-százados, Kéri Sándor református, Kozma János református, id. Harmati Béla evangélikus, Bartha Sándor református, Bachát István evangélikus, Lukács József református, id. Kendeh György evangélikus, Koren Emil evangélikus, Szerdahelyi Pál evangélikus, Szabó Béla református, Székely Dezső református, Takaró Zoltán református tábori lelkészek visszaemlékezései.